

הסתברות למדעים: פתרון מבחן מועד א' תש"ע (27/1/2010)

גרסה 1.3, ינואר 2010

ברק שושני
baraksh@gmail.com | http://baraksh.co.il/

חלק א'

שאלה 1

- יהיו X, Y משתנים מקריים שפונקציית הצפיפות המשותפת שלהם היא אחידה במשולש שקודקודיו הם $(1, -1), (-1, -1), (-1, 1)$.
- מצאו את $E(Y)$.
  - מצאו את הצפיפות המותנית של Y בהינתן ערך של X .
  - מצאו את $E(Y|X)$.
  - מצאו את ההתפלגות של $\min(X, Y)$.
  - מהי הצפיפות המשותפת של $|X|, |Y|$?

פתרון סעיף א'

נסמן את המשולש ב- $\mathcal{T}$. שטח המשולש הוא $\text{Area } \mathcal{T} = 2$. ברור כי Y מקבל ערכים רק בקטע $[-1, 1]$. בהינתן $y \in [-1, 1]$, החלק של המשולש שנמצא מעל לקו $Y = y$ הוא משולש קטן יותר, בעל צלעות באורך $1 - y$, ושטחו הוא $(1 - y)^2 / 2$. לפיכך השטח שנמצא מתחת לקו $Y = y$ הוא בעל שטח $2 - (1 - y)^2 / 2$. מכאן:

$$F_Y(y) = P(Y \leq y) = \begin{cases} 0 & y < -1 \\ 1 - \frac{(1-y)^2}{4} & y \in [-1, 1] \\ 1 & 1 < y \end{cases}$$

נגזור לקבלת הצפיפות:

$$f_Y(y) = \begin{cases} \frac{1-y}{2} & y \in [-1, 1] \\ 0 & y \notin [-1, 1] \end{cases} = \frac{1-y}{2} \mathcal{I}_{y \in [-1, 1]}$$

כאשר $\mathcal{I}_{y \in [-1, 1]}$ הוא אינדיקטור. מכאן:

$$\square \quad E(Y) = \int_{\mathbb{R}} y f_Y(y) dy = \int_{-1}^1 y \frac{1-y}{2} dy = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} y^2 - \frac{1}{3} y^3 \Big|_{-1}^1 \right) = -\frac{1}{3}$$

פתרון סעיף ב'

בהינתן $X = x$, Y יכול לקבל ערכים רק בתחום $[-1, -x]$, ובתחום זה התפלגותו היא אחידה. מכאן:

$$\square \quad f_{Y|X=x}(y) = \frac{1}{1-x} \mathcal{I}_{y \in [-1, -x]}$$

פתרון סעיף ג'

לפי הנוסחה לתוחלת של התפלגות אחידה:

$$E(Y|X) = -\frac{1+X}{2}$$

$\square$ (זהו משתנה מקרי).

פתרון סעיף ד'

ההתפלגות היא:

$$\begin{aligned} F_{\min(X,Y)}(m) &= P(\min(X, Y) \leq m) \\ &= P(X \leq m \cup Y \leq m) \\ &= P(X \leq m) + P(Y \leq m) - P(X \leq m \cap Y \leq m) \end{aligned}$$

נשים לב כי:

$$P(X \leq m) = P(Y \leq m) = \begin{cases} 0 & m < -1 \\ 1 - \frac{(1-m)^2}{4} & m \in [-1, 1] \\ 1 & 1 < m \end{cases}$$

בנוסף, אם $m \in [-1, 0]$ אז חיתוך השטח $\{X \leq m \cap Y \leq m\}$ עם המשולש $\mathcal{T}$ הוא ריבוע עם צלע באורך $1+m$, אך אם $m \in (0, 1]$ החיתוך הוא כל $\mathcal{T}$ פרט לשני משולשים קטנים בפינות, עם צלע $1-m$. מכאן:

$$P(X \leq m \cap Y \leq m) = \begin{cases} 0 & m < -1 \\ \frac{(1+m)^2}{2} & m \in [-1, 0] \\ 1 - \frac{(1-m)^2}{2} & m \in (0, 1] \\ 1 & 1 < m \end{cases}$$

לכן:

$$\begin{aligned} F_{\min(X,Y)}(m) &= \begin{cases} 0 & m < -1 \\ 2 - \frac{(1-m)^2}{2} & m \in [-1, 1] \\ 2 & 1 < m \end{cases} - \begin{cases} 0 & m < -1 \\ \frac{(1+m)^2}{2} & m \in [-1, 0] \\ 1 - \frac{(1-m)^2}{2} & m \in (0, 1] \\ 1 & 1 < m \end{cases} \\ &= \begin{cases} 0 & m < -1 \\ 2 - \frac{(1-m)^2}{2} - \frac{(1+m)^2}{2} & m \in [-1, 0] \\ 1 & 0 < m \end{cases} \\ &= \begin{cases} 0 & m < -1 \\ 1 - m^2 & m \in [-1, 0] \\ 1 & 0 < m \end{cases} \end{aligned}$$

$\square$

פתרון סעיף ה'

קל לראות כי אם ניקח ערך מוחלט על הנקודות בתוך המשולש $\mathcal{T}$ נקבל את המרובע $[0, 1]^2$ (פעמיים) באופן סימטרי לחלוטין. לפיכך $|X|, |Y|$ מתפלגים אחיד על המרובע הנ"ל, ומכאן:

□
$$f_{|X|,|Y|}(x, y) = \mathcal{I}_{x \in [0,1]} \mathcal{I}_{y \in [0,1]}$$

שאלה 2

יהי X משתנה מקרי שפונקציית הצפיפות שלו פרופורציונית ל- x^3 כאשר $x \in [0, 1]$ ואחרת $f_X(x) = 0$. בוחרים x לפי ההתפלגות של X ומטילים מטבע עם שתי תוצאות אפשריות 0 ו-1 כך שהסתברות לקבל 1 היא x . נקרא לתוצאת ההטלה Y .

א. מצאו את $E(Y)$.

ב. מצאו את $E(Y|X)$.

ג. מצאו את $E(XY)$.

ד. יהיו X_n משתנים מקריים בלתי-תלויים כך של- X_n יש פונקציית צפיפות שהיא פרופורציונית ל- x^3 כאשר $x \in [0, \lambda_n]$ עם $0 < \lambda_n < 1$ ואחרת $f_{X_n}(x) = 0$. נסמן ב- Y_n את תוצאת הטלת המטבע כך שהסתברות לקבלת התוצאה 1 מתפלגת לפי X_n^2 . נסמן $S = Y_1 + Y_2 + \dots$. מצאו תנאי הכרחי ומספיק לכך ש- $P(S < \infty) = 1$.

פתרון סעיף א'

פונקציית הצפיפות של X היא:

$$f_X(x) = cx^3 \mathcal{I}_{x \in [0,1]}$$

נמצא את הקבוע c לפי תנאי הנורמליזציה:

$$1 = \int_{\mathbb{R}} f_X(x) dx = \int_0^1 cx^3 dx = \frac{c}{4} \implies c = 4$$

מכאן:

$$f_X(x) = 4x^3 \mathcal{I}_{x \in [0,1]}$$

כעת, מתקיים:

$$E(Y|X = x) = \sum_y yP(Y = y|X = x) = P(Y = 1|X = x) = x$$

לכן:

$$\begin{aligned} E(Y) &= \int_{-\infty}^{+\infty} E(Y|X = x) f_X(x) dx \\ &= \int_0^1 x \cdot 4x^3 dx \\ &= \frac{4}{5} x^5 \Big|_0^1 \\ &= \frac{4}{5} \end{aligned}$$

□

פתרון סעיף ב'

מהסעיף הקודם:

□ $E(Y|X) = X$

פתרון סעיף ג'

מתקיים:

$$f_{X|Y=y}(x) = f_X(x) \frac{P(Y=y|X=x)}{P(Y=y)} = 4x^3 \frac{P(Y=y|X=x)}{P(Y=y)} \mathcal{I}_{x \in [0,1]}$$

כמו כן מהסעיף הקודם:

$$P(Y=1) = \frac{4}{5}, \quad P(Y=0) = \frac{1}{5}$$

לכן:

$$f_{X|Y=1}(x) = 4x^3 \frac{x}{4/5} = 5x^4 \mathcal{I}_{x \in [0,1]}$$
$$f_{X|Y=0}(x) = 4x^3 \frac{1-x}{1/5} = 20x^3(1-x) \mathcal{I}_{x \in [0,1]}$$

ומכאן:

$$E(X|Y=1) = \int_{\mathbb{R}} x f_{X|Y=1}(x) dx = \int_0^1 x \cdot 5x^4 dx = \frac{5}{6}$$
$$E(X|Y=0) = \int_{\mathbb{R}} x f_{X|Y=0}(x) dx = \int_0^1 x \cdot 20x^3(1-x) dx = 20 \left(\frac{1}{5} - \frac{1}{6} \right) = \frac{2}{3}$$

לפיכך:

□ $E(X|Y) = \begin{cases} \frac{5}{6} & \text{with probability } \frac{4}{5} \\ \frac{2}{3} & \text{with probability } \frac{1}{5} \end{cases}$

פתרון סעיף ד'

נחזור על פיתוח דומה לזה שבסעיף א'. פונקציית הצפיפות של כל X_n היא:

$$f_{X_n}(x) = cx^3 \mathcal{I}_{x \in [0, \lambda_n]}$$

נמצא את הקבוע c לפי תנאי הנורמליזציה:

$$1 = \int_{\mathbb{R}} f_{X_n}(x) dx = \int_0^{\lambda_n} cx^3 dx = \frac{c\lambda_n^4}{4} \implies c = \frac{4}{\lambda_n^4}$$

מכאן:

$$f_{X_n}(x) = \frac{4}{\lambda_n^4} x^3 \mathcal{I}_{x \in [0, \lambda_n]}$$

כעת, מתקיים:

$$P(Y_n = 1) = \int_{-\infty}^{+\infty} P(Y_n = 1|X=x) f_X(x) dx = \int_0^{\lambda_n} x^2 \cdot \frac{4}{\lambda_n^4} x^3 dx = \frac{4}{\lambda_n^4} \left(\frac{x^6}{6} \right) \Big|_0^{\lambda_n} = \frac{2}{3} \lambda_n^2$$

לכן:

$$\sum_{n=1}^{\infty} P(Y_n = 1) = \frac{2}{3} \sum_{n=1}^{\infty} \lambda_n^2$$

כלומר, הטור $\sum_{n=1}^{\infty} P(Y_n = 1)$ מתכנס אם ורק אם הטור $\sum_{n=1}^{\infty} \lambda_n^2$ מתכנס. המשתנים המקריים Y_n בלתי-תלויים, לכן לפי שתי הלמות של בורל וקנטלי:

$$\sum_{n=1}^{\infty} P(Y_n = 1) < \infty \iff P\left(\limsup_{n \rightarrow \infty} \{Y_n = 1\}\right) = 0$$

נתבונן במשתנה המקרי:

$$S = \sum_{n=1}^{\infty} Y_n$$

מאחר שכל Y_n מקבל או 0 או 1, הסכום סופי אם ורק אם מספר ה- Y_n ים שמקבלים את הערך 1 הוא סופי, או במלים אחרות, כל האיברים הם 0 החל ממקום מסוים:

$$P(S < \infty) = 1 \implies P(Y_n = 0 \text{ eventually}) = P\left(\liminf_{n \rightarrow \infty} \{Y_n = 0\}\right) = 1$$

אבל:

$$P\left(\liminf_{n \rightarrow \infty} \{Y_n = 0\}\right) = 1 - P\left(\limsup_{n \rightarrow \infty} \{Y_n = 1\}\right)$$

לפיכך, $P(S < \infty) = 1$ אם ורק אם הטור $\sum_{n=1}^{\infty} \lambda_n^2$ מתכנס. $\square$

חלק ב'

שאלה 3

נכון או לא נכון: תהי $X, X_1, X_2, \dots$ סדרת משתנים מקריים בלתי-תלויים ושווי-התפלגות. אם לכל $t \in \mathbb{R}$ מתקיים $P(X < t) < 1$, אזי $P(X_n < \max_{1 \leq i \leq n-1} X_i \text{ i.o.}) = 1$.

פתרון

נשים לב כי $P(X_n < \max_{1 \leq i \leq n-1} X_i \text{ i.o.}) = 1$ משמעותו שעבור אינסוף n ים, המשתנה המקרי X_n קטן מאחד לפחות מבין $\{X_1, \dots, X_{n-1}\}$. תנאי מספיק לכך הוא שקיים $n_0 \in \mathbb{N}$ מסוים כך ש- $X_n < X_{n_0}$ עבור אינסוף n ים. נפריד למקרים:

1. ל- X יש לפחות שני אטומים, כלומר הוא מקבל לפחות שני ערכים a, b , כאשר $a < b$, בהסתברות חיובית. ברור כי כל אחד מהערכים יופיע אינסוף פעמים בסדרה. יהי n_0 האינדקס הראשון המקיים $X_{n_0} = b$, אז קיימים אינסוף n ים כך ש- $X_n = a < b = X_{n_0}$, כנדרש.

2. ל- X יש רק אטום אחד, כלומר הוא מקבל ערך כלשהו c בהסתברות חיובית. לא יכול להיות ש- c יתקבל בהסתברות 1, כי אז $P(X < c + 1) = 1$ בסתירה לנתון. מאחר שיש רק אטום אחד, חייב להיות קטע רציף לא מנוון $[a, b]$, $a < b$, כך ש- X מקבל ערכים בקטע כולו בהסתברות חיובית. לפיכך מקרה זה שקול למקרה השלישי שלהלן.

3. ל- X אין אטומים. אז חייב להיות קטע רציף לא מנוון $[a, b]$, $a < b$, כך ש- X מקבל ערכים בקטע כולו בהסתברות חיובית. יהי n_0 האינדקס הראשון המקיים $X_{n_0} \geq \frac{b-a}{2}$, אז מאחר ש- X מקבל ערכים בקטע $[a, \frac{b-a}{2}]$ כולו בהסתברות חיובית, קיימים אינסוף n ים כך ש- $X_n < X_{n_0}$, כנדרש. $\square$

שאלה 4

נכון או לא נכון: אם $\sum_{i=1}^{\infty} P(X > i^2) < \infty$ אזי $E(X^2) < \infty$.

פתרון

נפריך את הטענה באמצעות דוגמה נגדית. ידוע כי:

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} = \frac{\pi^2}{6}$$

יהי X משתנה מקרי בדיד המקבל רק ערכים שלמים שליליים ומקיים לכל $n \in \mathbb{N}$:

$$P(X = -n) = \frac{6}{\pi^2 n^2}$$

קל לראות כי סכום ההסתברויות של כל הערכים ש- X יכול לקבל הוא בדיוק 1. כמו כן ברור כי:

$$\sum_{i=1}^{\infty} P(X > i^2) = 0 < \infty$$

אך מצד שני:

$$E(X^2) = \sum_{n=1}^{\infty} (-n)^2 \cdot \frac{6}{\pi^2 n^2} = \infty$$

□

בסתירה לטענה.

שאלה 5

נכון או לא נכון: יהיו $X_1, X_2, \dots$ משתנים מקריים בלתי-תלויים כך שכל אחד מהם מתפלג אחיד בקטע שאורכו אינו עולה על 100. נסמן $S_n = X_1 + \dots + X_n$. אזי קיימת סדרת מספרים $a_1, a_2, \dots$ כך ש:

$$P\left(\limsup_n \left| \frac{S_n}{n} - a_n \right| < 10\right) = 1$$

פתרון

נגדיר:

$$a_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n E(X_i)$$

לכל n , יהי L_n אורך הקטע ש- X_n מתפלג עליו. אז:

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} \text{Var}(X_n) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} \frac{L_n^2}{12} \leq \frac{100^2}{12} \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2} < \infty$$

כלומר, מתקיים תנאי קולמוגורוב ולכן לפי הגרסה הכללית של חוק המספרים הגדולים:

$$P\left(\frac{S_n}{n} - a_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0\right) = P\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - E(X_i)) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0\right) = 1$$

מכאן מתקיים לכל $\varepsilon > 0$:

$$P\left(\limsup_n \left| \frac{S_n}{n} - a_n \right| < \varepsilon\right) = 1$$

בפרט, עבור $\varepsilon = 10$:

$$P\left(\limsup_n \left| \frac{S_n}{n} - a_n \right| < 10\right) = 1$$

□

ובכך הוכחנו את הטענה.

שאלה 6

נכון או לא נכון: עורכים סדרה אינסופית של ניסויים עוקבים. בפעם ה- n ית מוציאים כדור מתוך כד שבו n לבנים ואחד שחור. יהי A המאורע שבו הוצאו לפחות עשרה כדורים שחורים. ההסתברות של A היא גדולה ממש 0 וקטנה ממש 1 .

פתרון

(נניח כי הניסויים בלתי-תלויים). יהי A_n המאורע שבו הוצא כדור שחור בניסוי מספר n . אז:

$$P(A_n) = \frac{1}{n+1} \implies \sum_{n=1}^{\infty} P(A_n) = \infty \implies P\left(\limsup_n A_n\right) = P(A_n \text{ infinitely often}) = 1$$

לפי הלמה השנייה של בורל וקנטלי. לפיכך, לא רק שהוצאו לפחות עשרה כדורים שחורים בהסתברות 1 - הוצאו אינסוף כאלה בהסתברות 1 !

□

שאלה 7

נכון או לא נכון: יהי X משתנה מקרי אחיד בקטע $[0, 2]$ ו- Y משתנה מקרי מעריכי עם פרמטר 1 . אז בהכרח $P(X + Y > 2) < 0.5$.

פתרון

נבנה תלות בין המשתנים כדלקמן:

$$\begin{aligned} X \in \left[1, \frac{3}{2}\right) &\implies Y \in \left[\frac{11}{8}, \infty\right) \\ X \in \left[\frac{3}{2}, 2\right] &\implies Y \in \left[\frac{5}{8}, \frac{11}{8}\right) \end{aligned}$$

תלות כזו היא אפשרית מפני ש:

$$\begin{aligned} P\left(Y \in \left[\frac{11}{8}, \infty\right)\right) &= e^{-11/8} \approx 0.253 > \frac{1}{4} = P\left(X \in \left[1, \frac{3}{2}\right)\right) \\ P\left(Y \in \left[\frac{5}{8}, \frac{11}{8}\right)\right) &= e^{-5/8} - e^{-11/8} \approx 0.282 > \frac{1}{4} = P\left(X \in \left[\frac{3}{2}, 2\right]\right) \end{aligned}$$

ועקרונית ניתן להתאים גם ערכי X בתחום $[0, 1)$ לערכי Y המתאימים כדי לפצות על ההפרשים $e^{-11/8} - \frac{1}{4}$ ו- $e^{-5/8} - e^{-11/8} - \frac{1}{4}$ בין ההסתברויות. כעת, מתקיים:

$$\begin{aligned} P(X + Y > 2) &= P\left(X \in \left[1, \frac{3}{2}\right)\right) P\left(X + Y > 2 \mid X \in \left[1, \frac{3}{2}\right)\right) \\ &\quad + P\left(X \in \left[\frac{3}{2}, 2\right]\right) P\left(X + Y > 2 \mid X \in \left[\frac{3}{2}, 2\right]\right) \\ &\quad + P(X \in [0, 1)) P(X + Y > 2 \mid X \in [0, 1)) \\ &= \frac{1}{4} \cdot 1 + \frac{1}{4} \cdot 1 + \frac{1}{2} P(X + Y > 2 \mid X \in [0, 1)) \\ &\geq \frac{1}{2} \end{aligned}$$

□

לפיכך הטענה לא נכונה.

שאלה 8

נכון או לא נכון: תהי סדרת משתנים מקריים בלתי-תלויים ושווי-התפלגות כך ש-
 $E(|X|) < \infty$ אזי $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{X_n}{n} = 0$ כמעט תמיד.

פתרון

מטענה שהוכחנו בכיתה, אם $Y \geq 0$ ו- $E(Y) < \infty$ אז:

$$\sum_{n=0}^{\infty} P(Y > n) < \infty$$

יהי $\varepsilon > 0$, אז $E\left(\left|\frac{X}{\varepsilon}\right|\right) < \infty$ ולכן:

$$\sum_{n=0}^{\infty} P\left(\left|\frac{X}{\varepsilon}\right| > n\right) < \infty \implies \sum_{n=0}^{\infty} P\left(\left|\frac{X}{n}\right| > \varepsilon\right) < \infty$$

מכך ש- $\{X_n\}$ שווי-התפלגות נסיק כי:

$$\sum_{n=0}^{\infty} P\left(\left|\frac{X_n}{n}\right| > \varepsilon\right) < \infty$$

כעת מהלמה הראשונה של בורל וקנטלי:

$$P\left(\limsup_{n \rightarrow \infty} \left(\left|\frac{X_n}{n}\right| > \varepsilon\right)\right) = 0$$

לכן:

$$P\left(\liminf_{n \rightarrow \infty} \left(\left|\frac{X_n}{n}\right| \leq \varepsilon\right)\right) = 1$$

כלומר, החל מ- n מסוים מתקיים $\left|\frac{X_n}{n}\right| \leq \varepsilon$, ולכן:

$$P\left(\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{X_n}{n} = 0\right) = 1$$

□

והטענה נכונה.